

Оксана Тімець

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ-ГЕОГРАФА ЗА РУБЕЖЕМ

У статті проведено аналіз пріоритетних напрямів професійної підготовки майбутніх учителів географії за рубежем. Визначено, що у більшості країн світу основою підготовки учителя географії є компетентність, яку розвивають шляхом підвищення його географічної культури та формування наукової географічної картини світу. Встановлено наявність інтеграції педагогічної освіти в європейський освітній простір, яка визначає потребу в дослідженні систем освіти зарубіжжя, що дало змогу виявити позитивні й негативні аспекти досвіду інших країн та виокремити критерії з упровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну географічну освіту.

Ключові слова: професійна підготовка, освіта в зарубіжжї, компетентність учителя географії, модель підготовки вчителів, національні особливості географічної освіти.

Реформування професійної підготовки майбутнього вчителя географії в розвинених країнах світу має на меті передовсім забезпечення рівних можливостей для отримання якісних знань, успішної педагогічної діяльності, компетентності. У більшості країн світу компетентність учителя географії розвивають шляхом підвищення його географічної культури та формування наукової географічної картини світу. Різноманітні природні умови й ресурси, рівні розвитку економіки, культурні традиції, менталітет нації тощо вимагають реалізації навчально-виховних концепцій, які в багатьох країнах часто мають і певне регіональне забарвлення. У Франції, Німеччині, Італії, Скандинавських країнах, Росії, країнах Центрально-Східної Європи (Польщі, Чехії, Угорщині, Болгарії, а також в Україні) географія є окремим, традиційним, класичним самостійним предметом і посідає чільне місце поряд із математикою, мовою, хімією, фізикою, біологією, історією. В інших країнах, наприклад США, Японії, географія входить до складу інтегрованих дисциплін як елемент комплексних суспільних або природничих наук.

Різноманітні питання освіти світового рівня досліджували Н. Абашкіна, В. Аранський, Н. Бібік, Н. Вандайк, Т. Десятов, Т. Кошманова, В. Кудін, Т. Левченко, М. Лещенко, З. Малькова, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пехота, А. Піскунов, Л. Пуховська, О. Савченко, С. Сухорський, М. Фіцула, О. Шпак та ін. Науковці окреслюють важливі аспекти реформування й принципи функціонування вищої освіти у світі та в

контексті створення єдиного європейського освітнього простору. Ретельне опрацювання наукових джерел спонукає до висновку про те, що вища школа зарубіжжя акумулювала позитивний досвід підготовки педагогів, зокрема й учителів-географів, що вмотивовує інтеграцію педагогічної освіти в європейський освітній простір як основу освітніх реформ в Україні. Перспективи такої інтеграції актуалізують потребу в дослідженні систем освіти зарубіжжя, що дасть змогу виявити позитивні й негативні аспекти досвіду інших країн та виокремити критерії з упровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну географічну освіту. Констатуємо факт реалізації різноманітних моделей підготовки вчителів: лінійна (за однією програмою), розгалужена (за декількома варіантами програм), індивідуальна (індивідуальний вибір студентом навчальних курсів) та ін. Для сучасного етапу розвитку географії як освітньої одиниці характерне зростання інтересу до її систематизації та разом із виокремленням у самостійну дисципліну перехід до інтегрованих й елективних курсів. Тобто домінує інтеграційна модель підготовки майбутніх учителів географії, що передбачає міжпредметну інтеграцію змісту навчальних програм. У європейських країнах це висвітлено в програмах фахових дисциплін, що побудовані за різноманітними принципами: комбіновані курси в Англії, міждисциплінарні програми в Німеччині та ін.

Для врегулювання освітніх процесів, урахування глобалізації, інтеграції та з огляду на фундаменталізацію шкільної географії, держави світу переосмислюють традиційні погляди й підходи до процесу підготовки майбутніх учителів географії й формування їхньої фахової компетентності. У зарубіжних країнах існують різні підходи до створення навчальних програм із географії [5]. Так, у країнах, що послуговуються французьким принципом освітньої системи, зміст географічної освіти розробляють переважно централізовано. Франція, Україна, Латвія, Росія, Польща та ін. поряд із курсами загальної географії мають ще й регіональні курси. При цьому в більшості розвинених країн значну увагу приділяють вивченню географії своєї держави, що цілком закономірно. Низка програм вивчення географії побудовані за принципом вибірковості або «ключів», коли вивчають лише типові, «ключові» території, регіони чи держави. Так, Іспанію, Італію або Грецію вважають «країнами туризму», а Великобританію, Філіппіни чи Японію – острівними країнами. Набувають значного поширення загальні огляди певних регіонів із більш детальним вивченням окремих типових країн чи територій. Такий компромісний варіант побудови програми в багатьох випадках є продуктивним. У деяких розвинених країнах підтримується думка, що нині вивчення географії слід будувати на аналізі окремих найважливіших географічних проблем, при цьому для їх усвідомлення та з'ясування потрібно використовувати конкретний географічний матеріал. Крім того, в одних державах програми з географії розробляють органи освіти штатів, федеральних земель, в

інших – безпосередньо вчителі географії кожної школи. Саме це вимагає від учителя глибоких знань фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін, практичних умінь, самостійності, які закладають під час професійної підготовки. Згідно з російською Концепцією географічної освіти (2000), саме географія є однією з основних шкільних дисциплін, яка забезпечує формування особистості, надає знання і практичні навички через виявлення основних закономірностей розвитку природи й суспільства. У країні намагаються позбутися спадщини минулих років (використання великої кількості географічної номенклатури, термінів і понять тощо). Наведемо кілька прикладів реалізації географічної освіти різними країнами, що пропонує для аналізу російський професор В. Максаковський [4].

США одні з перших усвідомили необхідність удосконалення географічної грамотності нації для майбутнього своєї країни. Доведено, що низький рівень географічної культури безпосередньо пов'язаний із зарахуванням географії до другорядних предметів. Тому географію вважають одним із п'яти так званих критичних предметів, а їх поглиблене вивчення визнають необхідним. У молодшій середній школі (7–9 класи) викладають стандартний країнознавчий курс під назвою «Географія світу». Після землезнавчого вступу в ньому описують окремі регіони світу. Для старшої середньої школи (10–12 класи) американські географи розробили більш складні й проблемні курси на зразок «Географія в столітті урбанізації». У шкільній освіті (за Н.Грейвзом) географію вже не конструюють за принципом «один клас – один курс», на зміну йому приходить зовсім інший підхід, який можна назвати тематичним плануванням. Це означає, що весь зміст предмета розміщують не за більш або менш стабільним річним курсом, а за важливими темами (модулями), які є власне географічними, а іноді й міждисциплінарними.

Освітня політика у вищій школі США спрямована на інтенсифікацію підготовки компетентного працівника, якому притаманні здатність використовувати інформацію, аналізувати й оцінювати альтернативи, логічно знаходити шляхи розв'язання проблеми; самостійність, що поєднується з активною взаємодією особистості в групі [6]. Ураховуючи сукупність природно-історичних і соціально-економічних особливостей території Латинської Америки, у країнах цього континенту великого значення надають саме географічній освіті. Так, у Бразилії географія належить до найважливіших шкільних предметів, а основним методичним підходом до викладання цієї дисципліни є навчання школярів писати твори на географічні теми. Для цього використовують потужну інформаційну базу у вигляді статистичних довідників, фотографій, рекламних проспектів тощо. Кожен учень повинен щотижня підготувати доповідь за написаним твором. У початковій школі Бразилії пропонують елементарні знання з географії; у молодшій середній школі географія входить до складу

інтегрованих курсів разом з історією, соціологією й політологією, на цьому рівні програма передбачає ознайомлення з Бразилією та географією материків. Але вже у старшій середній школі географія представлена самостійними курсами фізичної та економічної географії.

Таку систему географічної освіти підтримують і в країнах Англії, де значну увагу приділяють вивченню фізичної географії, особливо її фундаментальних понять. До того ж зосереджують зусилля на виконанні практичних робіт з картою, додатковою літературою, проведення систематичних спостережень за фізико-географічними явищами, процесами й об'єктами, дані яких обробляють й аналізують. Середня школа (для дітей віком від 11 до 16–18 років) представлена різними типами загальноосвітніх шкіл, зокрема інтегрованою загальною: класичною школою на зразок гімназії, зорієнтованої на університети, граматичною школою з науково-гуманітарним змістом навчання; технічною школою – загальноосвітньою з технічним спрямуванням; модерною школою – практично орієнтованою середньою школою як базовою для робітничих професій. В Англії також функціонують неповні середні школи для дітей віком 9–13 років. Середню освіту можна здобути й у загальноосвітньому коледжі (для учнів 16–18 років). Найбільш престижними є граматичні школи гімназійного типу. Географічна освіта Англії на другому ступені школи забезпечена країнознавчими курсами. Зазвичай, спочатку вивчають Великобританію, згодом аналізують південні материки, пізніше – Північну Америку, Азію і Європу, потім – знову Великобританію, а також географію світу [3]. Реформування освітньої системи в Англії призвело до її оновлення та варіативності. Відповідно до одного з проєктів, запропоновано таку послідовність вивчення географічного матеріалу: своя місцевість і використання землі, сільське господарство, промисловість і транспорт, населення, проблеми навколишнього середовища. За результатами досліджень С. Зарецької, уряд Англії щоб забезпечити підвищення ефективності управління в державній системі шкільної освіти та якості послуг, реалізує реформи, змінюючи механізм її державного фінансування, збільшуючи самостійність державних шкіл, стимулюючи конкуренцію між ними в напрямі залучення учнів, надання батькам вільного вибору шкільного навчального закладу для своїх дітей [2, с. 20]. Завдяки цьому в країні відбувається кваліфікація в галузі компетентностей, що вимагає наявності у випускника знань й умінь із певної спеціальності, які надають йому за чітко окреслених умов (схеми навчання, оплата, пільги) і форм навчання. Саме компетентності педагога відображено в національній кваліфікаційній рамці, тобто здобуті знання і вміння можуть бути перевірені як у ході навчально-виховного процесу, так і в процесі виконання професійних обов'язків. Це свідчить про те, що компетентності вчителя інтегровані в зміст освіти та впливають на освітній процес за компетентнісною

моделлю.

Незважаючи на різноманітність підходів до вивчення географії в школі, географічна освіта зарубіжжя спрямована на компетентнісний підхід, який передбачає формування:

- пізнавальної компетентності (використання знань, умінь і навичок за різних соціально-економічних умов);
- соціальної компетентності (здатність до співпраці, розв'язання проблем, взаєморозуміння);
- особистісної;
- творчої (запровадження інноваційного підходу);
- комунікативної (здатність до оперування інформацією);
- адміністративної;
- стратегічної (орієнтація на майбутнє).

Країни Центрально-Східної Європи до початку 90-х рр. послуговувалися структурою шкільної географії, що сформувалася в радянській школі: вивчали географію своєї країни та географію материків (або материків і океанів). У деяких країнах в одному зі старших класів викладали курс загальної фізичної (а іноді й економічної) географії.

Проаналізуємо структуру шкільної географії в Польщі. У 5 класі учні ознайомлюються з основами загальної географії, а також вивчають найбільш характерні картини природи та життя людей в окремих регіонах світу. У 6 класі вперше викладають географію Польщі. Програмою 7 класу передбачений фізико-географічний огляд Європи й Азії, а також країнознавча характеристика держав цих континентів. Зміст програми 8 класу охоплює регіональну географію з економіко-географічною характеристикою країни. У ліцеї (9–11 класи) спочатку подають фізичну географію, а потім – економічну географію світу і географію Польщі [1]. Таке структурування шкільної географічної освіти відповідає її завданням, які полягають у зменшенні перевантаження навчальних програм, де окремі предмети постають як академічні дисципліни, що сприяє розвитку особистості, її інтересів та здібностей. Із 1999 року у Польщі проведена реформа освіти, що покликана: підвищити рівень освіченості суспільства через повний доступ до середньої та вищої освіти; сприяти поліпшенню якості освіти, що розуміють як інтегральний процес виховання і навчання; збалансувати освітні шанси сільської й міської молоді; запобігти явищам патології та агресії серед дітей і молоді; зменшити безробіття серед випускників, сприяти формуванню їхньої професійної компетентності й відповідальності. У структурі викладання географії в школах країни відбулися істотні зміни, про що свідчить такий перелік навчальних предметів: 1 клас ліцею, 4 клас ЗОШ – ландшафти Польщі; 5 клас – ландшафти Землі; 6, 7 класи – регіональна географія світу; 8 клас – географія Польщі; 2 клас ліцею – загальна фізична географія з елементами геології; 3 клас – Польща в Європі; 4 – людина та її діяльність. Поєднання

краєзнавчих і країнознавчих курсів у географічній освіті стало одним із векторів проведеної реформи освіти в країні. Вивчаючи теорію освітніх реформ в Польщі, А. Василюк виокремлює серед провідних напрямів перебудови цілей і методів діяльності польської середньої школи такі:

- наближення навчання до реального життя, подолання характерного для минулих часів розриву між шкільною й навколишньою дійсністю;

- відмова від концентрації зусиль на тому, щоб давати учням широкий обсяг енциклопедичних знань, підготовка молоді до самостійного й доцільного використання наявних джерел інформації, розвиток навичок самоосвіти та самореалізації;

- звільнення школи від нездатних до емпатії й педагогіки співробітництва осіб, підготовка нового покоління педагогів, яке зможе виправдати сподівання учнів зустріти в школі щирих наставників та порадників;

- спрямування системи середньої освіти на підготовку учнів, здатних продовжувати навчання у вищих закладах;

- поєднання зусиль учителів, батьків, груп зацікавлених осіб і місцевої влади;

- реформування змісту й методів навчання для розвитку особистості учня й підготовки його до ефективної діяльності в ринкових умовах демократизованої ринкової економіки Польщі, формування цивілізаційних компетентностей [1, с. 216]. Попри суттєві характеристики, структуру, зміст, методи викладання шкільної географії в зарубіжних країнах не можна механічно екстраполювати у площину української школи. Однією з причин, наприклад, є те, що українському менталітету не властивий неформальний стиль спілкування, який панує в школах США чи Великобританії. Водночас це не означає, що будь-які запозичені методи абсолютно неприйнятні для нас. Визначаємо, що спільними для багатьох країн світу є оновлене структурування шкільної й вищої освіти та завдання, реалізація яких передбачає формування таких життєво важливих компетенцій, як: соціальна, пізнавальна, діяльнісна, особистісна, творча, комунікативна, стратегічна. Структура шкільного предмета не лише впливає на його внутрішній зміст, а слугує підґрунтям трансформації змісту освіти в цілому, суттєвою мірою регламентуючи застосування різних методичних підходів. Отже, реформування географічної освіти, крім змістових змін і доповнень, передбачає вдосконалення її структури, що стосується як шкільної, так і вищої освіти. Відповідно до розроблених положень змінюються вимоги й до професійної підготовки майбутніх учителів географії, в основі чого лежить компетентнісний підхід. Зміна ролі географічної освіти є адекватною часу, відповідає прискоренню темпів розвитку людської цивілізації та вимагає від світової системи освіти постійного вдосконалення.

Отже, позитивні тенденції у розвитку шкільної та вищої географічної освіти, досвід професійної підготовки майбутніх учителів географії в країнах зарубіжжя впливають на зміну освітніх орієнтирів в Україні, сприяють розв'язанню протиріч між підготовкою вчителів і ринком праці, уможливають формування компетентності з урахуванням історико-культурних і національних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василюк А. В. Реформи шкільної освіти в Польщі: історія й сучасність : [монографія] / Василюк А. В. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – 340 с.
2. Зарецкая С. Л. Школьное образование в Великобритании : реформы финансирования и управления / С. Л. Зарецкая // Экономика образования. – 2001. – № 2. – С. 20–32.
3. Лапчинская В. П. Средняя общеобразовательная школа современной Англии. Вопросы теории и практики обучения / Лапчинская В. П. – М. : Педагогика, 1977. – 216 с. – (Зарубежная школа и педагогика).
4. Максаковский В. П. Преподавание географии в зарубежной школе / Максаковский В. П. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 368 с.
5. Сиротенко А. Й. Світові тенденції розвитку шкільної географії / А. Й. Сиротенко // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – № 5. – С. 23.
6. Wagemans L. Principles in the use of experiential learning as a source of prior learning / L. Wagemans, F. Dochy // Distance Education. – 1992. – Vol. 12. – № 1. – P. 32–47.